

А. А. Гриценко
orcid.org/0000-0003-1415-8098
аспірант

Центру зовнішньополітичних досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОМУ ПЛАНУВАННІ ТА УПРАВЛІННІ

Актуальність. Просування національних інтересів на міжнародній арені вимагає ефективної зовнішньої політики. Зовнішньополітична діяльність держави має проводитись відповідно до чітко артикульованої політики національної безпеки. Формування успішної політики національної безпеки – такої, яка спрямована на реалізацію національних інтересів максимально результативними засобами – потребує виваженості, далекоглядності та стратегічного мислення.

Проблематика стратегічного мислення знайшла своє поширення у двох наукових сферах – бізнес-менеджмент (стратегічні школи дизайну, планування, позиціонування та зовнішнього середовища тощо) та військова наука. У контексті політики національної політики та зовнішньої політики цей концепт вивчено і теоретизовано досить обмежено, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. В українському науковому дискурсі концепція «стратегічне мислення» досліджувалась такими науковцями, як О. Берданова, В. Вакуленко, В. Тертичка, С. Тригоб'юк, О. Дроб та іншими вченими.

О. Дроб, який розглядав процес стратегічного мислення в контексті бізнес-адміністрування, запропонував авторську структурування континууму наукових поглядів на цю категорію, зазначивши, що практичне використання стратегічного мислення як інструменту стратегічного управління, найімовірніше, повинно здійснюватися ситуативно – залежно від загальної ситуації, наявності часу, а також власних індивідуальних здібностей і здібностей персоналу організації. С. Тригоб'юк також аналізував стратегічне мислення з точки зору менеджменту, втім, цікавим видається його визначення щодо основних характеристик цього процесу, серед яких: творчість, критичність, системність, інноваційність, винахідливість, об'єктивність.

О. Берданова, В. Вакуленко, В. Тертичка розглядали стратегічне мислення як складову частину процесу державного стратегічного управління, наголошуючи на прогностичному та практичному вимірі стратегічного мислення як основній відмінності від традиційного (наукового). Водночас В. Тертичка уточнював, що стратегічне мислення і прийняття стратегічних рішень є глибоко творчим процесом, що порушує складні багатофакторні проблеми, які важко структуруються і формалізуються. Тому стиль цього процесу унікальний для кожного об'єкта управління і для різних ситуацій (Тертичка, 2017, с. 116–117).

Виділення не вирішених раніше проблем. У 1990-ті рр. стратегічне мислення вивчалось переважно в рамках бізнес-менеджменту з позицій психології як особлива когнітивна здібність, яка вирізняється концептуальним, цілеспрямованим і креативним характером, а також системним баченням майбутнього в довгостроковій перспективі. Втім, існує протилежна точка зору, відповідно до якої стратегічне мислення трактується як складний процес, пов'язаний із виконанням певних мисленневих операцій. Не існує загально визнаного визначення стратегічного мислення, немає згоди серед дослідників щодо його ролі чи важливості у процесі прийняття рішень у сфері національної безпеки, а також не існує стандартизованого переліку ключових характеристик, за якими можна визначити, чи володіє управлінець стратегічним мисленням. Отже, *мета* статті полягає у спробі термінологізувати це поняття з огляду на контекст національної безпеки та зовнішньої політики, визначивши його ключові компоненти («мислення» та «стратегія»), а також визначити роль стратегічного мислення в рамках стратегічного планування та управління.

Виклад основного матеріалу. Проблема мислення належить до найскладніших наукових питань, над якими працюють психологи, філософи та культурологи, зокрема, потребують аналізу шляхи визначення його сутнісних механізмів, джерел активності та функціонування, методів розвитку та функціонування. За загальноприйнятим визначенням, мислення означає когнітивний процес, вид розумової діяльності, що полягає в пізнанні і відображенні об'єктивної реальності.

У контексті політики національної безпеки поняття «мислення» набуває стратегічного виміру. Це означає, що мислення є орієнтованим на довгострокову перспективу, а також, є цілісним, комплексним. Такий висновок робиться з огляду на те, що стратегія трактується як загальний задум, інтегрований план досягнення бажаної мети (макроцілі).

С. Тригоб'юк виділяє такі підходи для розгляду стратегічного мислення. Перший раціональний підхід ґрунтується на тому, що стратегічне мислення – це аналітичний системний процес, який вимагає послідовного і точного використання логіки та формальних методів. Його прихильниками є американські економісти П. Джонсон, І. Ансофф. За другим креативним підходом стратегічне мислення – це здатність використовувати творчі неформальні методи, інтуїцію. Його підтримують представники візіонерської школи К. Омає, І. Вілсон. Третій підхід запропонувала професорка бізнес-адміністрування Дж. Лідтка (Університет Вірджинії, США), яка представила комплексне бачення категорії «стратегічне мислення» як поєднання аналітичних і творчих підходів та розробила модель стратегічного мислення, що включає 5 елементів (Leidtka, 1998, с. 122): 1) системна перспектива або ментальна модель (керівник, який мислить стратегічно, бачить як цілу систему, так і зв'язки серед структурних елементів цієї системи, та, що важливо, з різних перспектив); 2) фокус на досягненні цілей (intent-focus); 3) мислення «у часі» (розуміння, що майбутнє є результатом минулого, аналіз та оцінка минулих тенденцій, стратегій, помилок з метою прогнозування майбутнього); 4) висунення гіпотез (під час розробки гіпотези ставиться креативне питання, «що, якщо...?», а далі відбувається тестування, перевірка гіпотези шляхом надання відповіді «якщо... тоді» та оцінкою наявних аналітичних даних); 5) інтелектуальний опортунізм (сутність цього елементу полягає в ідеї відкритості новим, інноваційним, альтернативним стратегіям).

Професор Мельбурнського королівського технологічного університету Т. О'Шеннессі в межах тієї ж концепції поєднання аналітичного й творчого мислення запропонував іншу модель, переформулювавши запропоновані Дж. Лідткою базові складові стратегічного мислення. Він доповнив модель переліками вхідних і вихідних даних, що оброблюються стратегічним мисленням і отримуються як результат розумової діяльності. Характерною особливістю тлумачення стратегічного мислення Т. О'Шеннессі є його позиція щодо необхідності залучення до процесу прийняття стратегічних рішень зовнішніх стейкхолдерів (O'Shannassy, 1999). Систематизуючи погляди на концептуалізацію стратегічного мислення і на практичні аспекти ефективного стратегічного управління, Т. О'Шеннессі представив стратегічне мислення у вигляді інструменту, який, комбінуючи індивідуальну та групову розумову діяльність, дає змогу вирішувати стратегічні завдання і концептуалізувати майбутнє організації у межах стратегічного управління.

Логіка і формалізовані підходи, необхідні для виявлення набору елементів системи взаємозв'язків вирішуваної проблеми, для забезпечення системного переходу від цілей до варіантів рішення, обґрунтованих з урахуванням вибраних критеріїв. Творчість і свобода думки повинні забезпечувати інноваційність і прорив до нових можливостей, інтеграцію цінностей та інтересів, синтез усіх аспектів проблеми і передбачення її наслідків у майбутньому (Тригоб'юк, 2008, с. 720).

Канадський фахівець у галузі менеджменту Г. Мінцберг стверджував, що сутністю стратегічного мислення є інтуїція та креативність (Mintzberg, 1994). Результатом стратегічного мислення, за Мінцбергом, має бути інтегрована перспектива, недеталізоване бачення основного напрямку розвитку. Основною функцією стратегічного мислення, на його думку, є створення і реалізація адекватної найефективнішої стратегії. Водночас Мінцберг і його послідовники звертають увагу на двоєдину природу стратегічного мислення (аналіз і синтез). Стратегічне мислення описувалося як розумовий процес (і абстрактний, і раціональний), для здійснення

якого необхідні здібності до аналізу і синтезу. Якщо аналіз потрібен для збору й осмислення даних, то синтез – для постановки діагнозу на основі зібраних даних, вироблення рішення, яке по суті зводиться до вибору між варіантами дій.

Український дослідник С. Тригоб'юк підтримує цю позицію, називаючи стратегічним мисленням особливий тип системного мислення, який об'єднує раціональний і творчий компоненти, об'єктивний і суб'єктивний аспекти, ґрунтується на певних принципах, інтегрує різноманітні концепції і методи у складному процесі стратегічної діяльності. Стратегічне мислення – це здатність думати системно, тобто брати до уваги усі можливі перспективи, які досить часто спочатку здаються недосяжними (Тригоб'юк, 2008, с. 720).

О. Дроб, аналізуючи погляди на стратегічне мислення, виділяє два основні аспекти – стратегічне мислення як здатність особи, що бере участь у процесі стратегічного управління, і як процес, результатом якого є прийняття стратегічного рішення.

З позиції першого аспекту стратегічне мислення визначається як здатність системно й комплексно усвідомлювати можливі варіанти життєдіяльності конкретного об'єкта управління, адекватно оцінювати час та ймовірність виникнення цих варіантів, а також тривалість цих дій; під час прийняття стратегічних рішень мислити всеосяжно, враховувати максимальну кількість зовнішніх і внутрішніх чинників, що дасть змогу мінімізувати вплив невизначеності на імплементацію прийнятих стратегічних рішень; використовувати інструментальний апарат аналітичного та творчого підходів, приймати стратегічні рішення в динамічному невизначеному середовищі для досягнення цілей об'єкта управління.

З огляду на другий аспект стратегічне мислення О. Дроб пропонує трактувати як процес суб'єктивний та об'єктно-орієнтований, у результаті якого приймаються стратегічні рішення щодо конкретного об'єкта управління та виконується аналіз ходу їх імплементації, що є частиною процесу корегування минулих чи прийняття нових стратегічних рішень (Дроб, 2013, с. 9–10). Суб'єктивність стратегічного мислення проявляється як властивість конкретної особистості (або групи), яка володіє певним набором знань, умінь, здібностей і яка певним чином вмотивована до прийняття рішень. Об'єктна орієнтація проявляється в тому, що суб'єкт, який приймає рішення, повинен сфокусувати своє мислення на особливостях конкретного об'єкта управління, щодо якого це рішення приймається, і для нього окремо обрати набір знань, умінь, здібностей, що можуть сприяти прийняттю ефективного стратегічного рішення.

Тобто, зазначають О. Берданова та В. Вакулєнко, таке мислення і прийняття стратегічних рішень – це глибоко творчий процес, під час якого суб'єкт стикається зі складними багатофакторними проблемами, що погано структуруються і нелегко формалізуються. Особливістю стратегічного мислення, на відміну від звичайного (наукового), є його прогностичний та практичний виміри. Стратегічне мислення зорієнтоване на зміну дійсного стану речей, його метою є конструювання бажаного майбутнього для організації, регіону чи населеного пункту та визначення практичних засобів його досягнення (Берданова, 2008, с. 8).

В. Тертичка доповнює, що стратегічне мислення – це системне мислення, тобто бачення радше складної системи, ніж окремих фактів, розуміння причин і наслідків. Стратегічне мислення фактично є особливим типом і підходом у мисленні щодо інноваційного системного перетворення інформації під час розв'язання стратегічних проблем (Тертичка, 2017, с. 120). В. Тертичка у стратегічному мисленні виокремлює два аспекти: 1) ментальний (виявляється у формуванні концептуального погляду на явища); 2) інструментально-технологічний (виявляється у формуванні системного алгоритму дій). Ментальний аспект виявляється через такі якості суб'єкта: усвідомлення ключових світоглядних аспектів управлінської діяльності, що базується на сучасній концепції суспільного управління; орієнтація діяльності на громадянина-споживача управлінських та громадських послуг; постійна готовність до змін, усвідомлення шляхів і засобів подолання опору змінам; усвідомлення суті «стратегічного» у співвідношенні з «поточним» (орієнтація на пошук найбільш значущих проблем і визначення пріоритетів; розуміння значно ширшого часового горизонту стратегії); комплексне розуміння кінцевого результату управління і його вимірювання; розуміння пасток стратегічного планування. Інструментально-технологічний аспект стратегічного мислення передбачає ре-

алізацію певної логіки дій, а саме етапи концептуального осмислення ситуації й розробки узагальненої моделі подальшого розвитку; усвідомлення й коректного формулювання стратегічних проблем; планування конкретних дій.

Таким чином, можна дійти висновку, що **стратегічне мислення – це інтелектуальна технологія або інструментарій, який дає змогу спроектувати предметний образ майбутнього для обраного об'єкта (держави тощо)**. Стратегічне мислення є проектуванням або концептуалізацією державної політики національної безпеки, що важливо, довгострокової, а отже, становить основу системи державного стратегічного планування. Результатами стратегічного мислення є візія (стратегічне бачення) та макроціль (end-state), інструментом реалізації та досягнення яких є планування. Стратегічне мислення повинно бути спрямоване на уявлення держави в майбутньому та дизайн генерального плану державного розвитку, який би забезпечував реалізацію національних інтересів, те, що називається «pathfinding» – пошук шляху.

Процес стратегічного мислення здійснюється в рамках стратегічного контексту, який можна описати за допомогою терміну VUCA: volatility (мінливість, нестабільність), uncertainty (невизначеність), complexity (складність), ambiguity (неоднозначність). Фактор невизначеності пов'язаний з навичками розробки сценаріїв розвитку та стратегічних альтернатив, оцінки ризиків, а також із умінням приймати рішення в умовах браку інформації та знань або коли наслідки таких рішень неоднозначні. Таким чином, результативне стратегічне мислення вимагає не тільки логіки і дисципліни в застосуванні адекватних аналітичних інструментів, а й інтуїції, інтелектуальної гнучкості та еластичності.

В основні стратегічного мислення – міркування про майбутнє, ідентифікація можливостей, розвиток глобальних мегатенденцій, аналіз та оцінка результатів стратегічних досліджень (експертні висновки, прогнозування, моделювання тощо). Стратегічні дослідження тут можуть бути як відправною точкою стратегічного мислення, оскільки мають проводитися регулярно, так і його результатом, тобто повинні проводитися за запитом, коли виникає потреба у додаткових дослідженнях. У результаті стратегічних роздумів з'являється ясність у формулюванні стратегічних завдань політики (як досягти бажаного майбутнього (протягом певного відрізка часу – часового горизонту)), можливих варіантів досягнення бажаного майбутнього та робиться вибір на користь найбільш сприятливого. Таким чином приймається стратегічне рішення, яке відображається у стратегічній культурі та реалізується шляхом стратегічного планування – розробкою оперативних та тактичних завдань досягнення макроцілі – та стратегічного управління – безпосередньою імплементацією плану. Осмислення результатів управління (успіхів та помилок) приведе до нових стратегічних роздумів.

Одним із джерел формування стратегічного мислення є стратегічні знання та досвід. Стратегічним знанням у даному контексті називається комплекс знань у сфері міжнародних відносин та міжнародної безпеки, світової економіки, а також аналізу зовнішньої політики, які дадуть змогу уявити тенденції глобального розвитку та зовнішньої політики.

В основі стратегічного мислення політичної еліти завжди лежить культурно-історичний контекст. Кожен народ у ході свого історичного розвитку формує унікальну ментальність, накопичує ціннісні орієнтації, думки, вірування, що визначають зміст індивідуальної та колективної свідомості і виражаються в особливостях мислення. Політична еліта екстраполює ці особливості при виробленні політики та прийнятті рішень. Мислення на державному рівні проявляється у стратегічному мисленні, результатом якого є прийняття адекватного стратегічного рішення. Стратегічне мислення відображається на поведінці та впливає на формулювання національних інтересів, процеси прийняття рішень, постановки цілей і реагування на кризові ситуації (рис. 1).

Тобто стратегічне мислення є основою системи державного стратегічного планування, завдяки якій держава вибудовує основні напрями політики національної безпеки. Таким чином, роль стратегічного мислення у виробленні та реалізації політики національної безпеки, особливо у сфері зовнішньої політики, а також у системі державного планування та управління надзвичайно важлива.

Результативна зовнішня політика неможлива без стратегічного мислення. Зовнішньополітична діяльність як інструмент реалізації національних інтересів повинна бути підкріплена

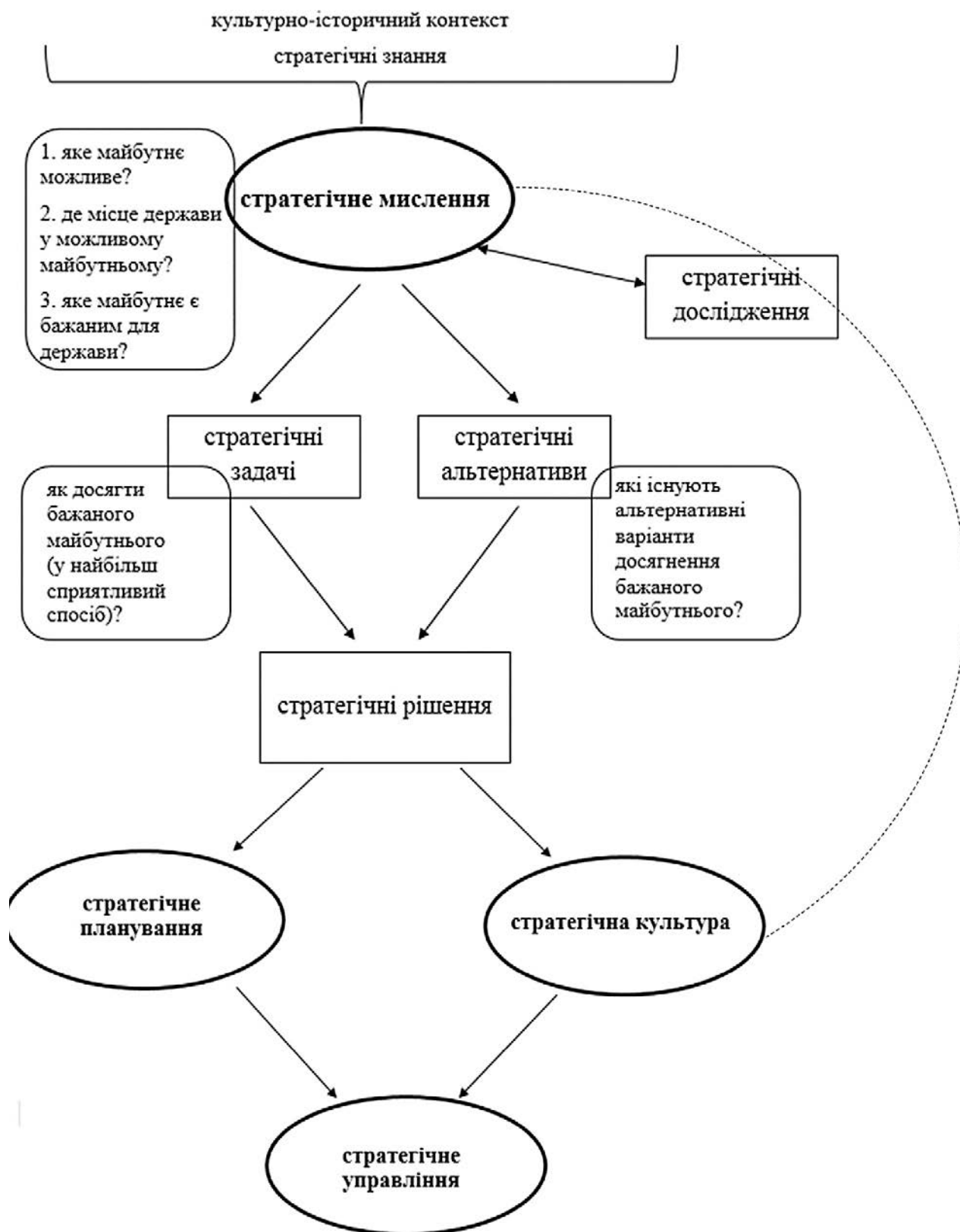

Рис. 1. Інтегрована схема стратегування

цілісним баченням майбутнього, розумінням подальшого розвитку навколишнього стратегічного середовища, що складається з різних держав, часом з незбіжними цілями та інтересами. Від прийнятого рішення щодо взаємодії зі стратегічним середовищем залежить харак-

тер відносин між союзниками та суперниками, початок конфліктів або встановлення миру, а часом – існування держави.

Стратегічне мислення належить до тих понять, які краще розуміються через case-study. Так, позитивним прикладом стратегічного мислення може слугувати зовнішня політика канцлера ФРН Віллі Брандта та міністра з особливих доручень ФРН Егона Бара, якого вважають архітектором «нової східної політики». «Нова східна політика» або «політика маленьких кроків» була стратегією щодо нормалізації відносин ФРН із соціалістичними країнами і щодо розширення поля зовнішньополітичної активності, яка повинна була привести до самоствердження Федеративної Республіки на світовій арені та її перетворення на повноправного суб'єкта міжнародних відносин. Розуміючи, що ліквідувати розкол між двома Німеччинами неможливо, В. Брандт ставив за мету зробити кордони більш прозорими шляхом налагодження контактів між людьми. Брандт хотів закріпити в договірній формі існуючий статус-кво і таким чином створити клімат довіри між партнерами по переговорах. Московський договір з СРСР, Варшавський договір з Польською Народною Республікою, підписані в 1970 р., визнавали існуючі кордони в Європі, зокрема визнавалася непорушність кордону по лінії Одер-Нейсе з Польщею. Радянська сторона в Московському договорі заявляла, що не перешкоджатиме мирному об'єднанню двох німецьких держав, якщо для цього в майбутньому виникнуть відповідні умови. У коротко- і середньостроковій перспективі Брандт ставив за мету поліпшення відносин з Радянським Союзом, нормалізацію відносин зі східноєвропейськими державами і збереження *modus vivendi* між обома частинами Німеччини (Павлов, 2012, с. 423). У довгостроковій перспективі Брандт і Бар мали на меті досягнення мирного порядку в Європі шляхом подолання післявоєнного статус-кво та об'єднання Німеччини. Основний договір між НДР і ФРН, який був укладений у 1972 р., означав офіційне визнання державної самостійності і суверенітету Німецької Демократичної Республіки. У договорі були зафіксовані домовленість про розвиток добросусідських відносин на рівноправній основі та зобов'язання владнати розбіжності без застосування сили і дотримуватися меж. Суверенітет обох держав обмежувався їх територіями, обидві країни зобов'язувалися поважати незалежність і суверенітет у внутрішній і зовнішній політиці. Водночас обумовлювалося, що недоторканність кордонів не виключає їх змінення за взаємною згодою. У грудні 1973 року ФРН уклала договір про нормалізацію двосторонніх відносин з Чехословаччиною. У тому ж місяці ФРН встановила дипломатичні відносини з Болгарією і Угорщиною. Нормалізація двосторонніх відносин ФРН із країнами Східної Європи була необхідною умовою для реалізації політики розрядки міжнародної напруженості і для проведення наради з безпеки і співробітництва в Європі за участю США і Канади, а також початку переговорів між Сходом і Заходом про скорочення збройних сил і озброєнь у Центральній Європі. Заслуга В. Брандта полягала в тому, що завдяки своїй зовнішній політиці, перш за все за рахунок визнання територіального статус-кво в Європі, був зроблений перший крок на шляху формування принципово нової системи безпеки в Європі, завдяки новому клімату довіри у відносинах між ФРН та НДР, а також східноєвропейськими сусідами. «Нова східна політика» Брандта сприяла помітному поліпшенню міжнародних відносин і розрядці в Європі.

Іншим прикладом стратегічного мислення може слугувати політика американського президента Річарда Ніксона та помічника Президента з питань національної безпеки Генрі Кіссінджера щодо КНР, так зване «зближення з Китаєм». Зміна традиційного вектору американської зовнішньої політики щодо Китаю відбулась у період, коли СРСР досягнув паритету стратегічних ядерних сил зі Штатами та мав дипломатичний розкол з Китаєм, який супроводжувався прикордонними конфліктами. Ще будучи кандидатом у президенти, Ніксон у жовтні 1967 р. опублікував статтю в журналі «Foreign Affairs», що мала назву «Азія після В'єтнаму», в якій говорив про «залучення Китаю до світового співтовариства» і про те, що в американських інтересах «відкрити Китай». Для США зближення з Китаєм забезпечувало усунення небезпеки спільних скоординованих дій двох комуністичних держав на світовій арені, і перш за все проти Вашингтона. Ставши президентом, Ніксон доручив своєму раднику Г. Кіссінджеру підготувати план дій або «розіграти китайську карту» – використати антирадянську налаштованість китайського керівництва в своїх інтересах. Кіссінджер спирався

на концепцію геополітичного трикутника, де основні позиції займали Вашингтон, Пекін та Москва – те, що сам Кіссинджер називав «трикутною дипломатією» (triangular diplomacy). Кіссинджер логічно вважав, що найбільш вигідне становище трикутника – положення «центру», який зберігає відносини з двома іншими «флангами» («крилами»). «Центр» (тобто США) зможе підтримувати свій статус за умови наявності неприязні між «флангами» (тобто КНР та СРСР), оскільки це виключає можливість їхньої дружби проти «центру». «Фланги» при такому розкладі намагатимуться заручитися підтримкою «центру», який своєю чергою провокуватиме паніку, зближаючись то з одним, то з іншим «флангом» (Худайкулова, 2020, с. 59). США і Китай повинні були б об'єднатися проти спільного на той момент противника – СРСР. Зацікавленість сторін у зближенні на тлі радянсько-китайського загострення призвела до того, що з листопада 1969 р. американські дипломати потроху почали контактувати з представниками КНР у різних столицях світу з метою почати переговори. Тим паче, що Пекін побачив деякі конкретні кроки, які підтверджували бажання Вашингтона поліпшити взаємини сторін. Так, у листопаді 1969 р. в рамках висунутої в липні того ж року «гуамської доктрини» США оголосили про припинення патрулювання Тайванської протоки 7-м флотом США. Підсумком дипломатичної роботи, проведеної Г. Кіссинджером, став історичний візит президента Ніксона до Китаю в 1972 р., по закінченню якого між США і КНР було підписано Шанхайське комюніке. Цей документ надалі, вже при президенті Картері, стане основою для встановлення офіційних дипломатичних відносин між двома країнами. Тепер Китай став розглядатися як самостійна категорія у світовій політиці, а в американському політичному лексиконі з'явився термін «китайський фактор» («китайська карта»), який зайняв важливе місце в геополітичних планах Вашингтона, особливо що стосувалося взаємин з СРСР. У своїх мемуарах Кіссинджер зазначав, що американо-китайська взаємодія мала спонукати Радянський Союз до «стриманості і співпраці». (Кіссинджер, 2005, с. 241) Договір про обмеження стратегічних озброєнь (СОС-1) та Договір про обмеження системи протиракетної оборони (ПРО) були підписані у 1972 р., через кілька місяців після візиту Ніксона до Китаю. «Китайська карта» врешті-решт допомогла Вашингтону виграти «холодну війну».

В історії світової політики існують також приклади помилкового мислення у виробленні стратегічних рішень у сфері зовнішньої політики. Одним із таких можна вважати Іракську війну, ініційовану США за президенства Джорджа Буша-молодшого з метою повалення режиму Саддама Хусейна. Ірак звинувачувався в розробці зброї масового ураження та у співпраці з міжнародними терористичними організаціями, перш за все, з Аль-Каїдою, яка була відповідальна за організацію терактів 11 вересня 2001 р. в США. Повалення Хусейна стало найлегшою частиною операції «Іракська свобода», після якої обстановка в Іраку дестабілізувалася, і країна поринула в тривалу та кровопролитну громадянську війну між сунітами і шиїтами. Деякі члени колишнього уряду й армії Хусейна примкнули до радикально налаштованих ісламістів і сформували джихадистські групи, які у 2006 р. стали частиною «Ісламської держави в Іраку», пізніше – «Ісламська держава» (далі – ІД). Саме офіцерський корпус армії Іраку часів Саддама Хусейна складає зараз основу воєнізованих підрозділів ІД, що зумовлює їхній високий рівень боєздатності. На тлі дестабілізації обстановки Іран не тільки посилив свою роль і почав щосили працювати над ядерною програмою, а й став активно діяти на території сусіднього Іраку, де більшість населення також належала до шиїтів. До другого президентського терміну Джорджа Буша, у 2004 р., в Іраку не було знайдено ані хімічної, ані бактеріологічної, а також атомної зброї, і було очевидно, що війна виходить з-під контролю, вимагаючи постійних капіталовкладень, не кажучи вже про непередбачені людські втрати. Колін Пауелл (держсекретар США у 2001–2005 рр.) зізнався в тому, що користувався неточними і сфальсифікованими даними, коли у 2003 р. на спеціальному засіданні Ради Безпеки ООН звинуватив Ірак у наявності зброї масового ураження, пояснивши цю дезінформацію поганою роботою ЦРУ. Зв'язок влади Іраку і особисто Саддама Хусейна з «Аль-Каїдою» так само не підтвердився. До того ж, після декількох років у Сенаті США було заявлено, що іракський лідер не допомагав міжнародним терористам, а навпаки, вів з ними війну, зокрема, створив надійну систему спецслужб і контролював ситуацію в країні. А осередки «Аль-Каїди» з'явилися в Іраку вже після початку іноземного вторгнення. 10 січня 2007 р. президент оприлюднив нову стратегію

США в Іраку, відому як «Велика хвиля», суттю якої було збільшення американського контингенту в країні. У своєму виступі він визнав, що раніше допустив помилки в іракському питанні, а також зазначив, що основними причинами попередніх провалів стали брак військ і недостатня свобода дій американського командування (President's Address to the Nation). Вторгнувшись до Іраку в порушення статуту ООН, оскільки Рада Безпеки так і не санкціонувала застосування сили проти Іраку, Джордж Буш порушив суверенітет незалежної держави і тим самим підірвав норми міжнародного права, покликаною забезпечувати мирне існування всіх суб'єктів багатопольярного світу. Це підірвало імідж США як поборника демократії і миру і викликало побоювання за подальше збереження миру в інших регіонах, які можуть розглядатися США як загроза своїм національним інтересам. Наслідками американської інтервенції в Ірак стали наростаючий політичний хаос, дестабілізація соціально-економічної ситуації та різке зростання терористичної активності.

Результати дослідження. Таким чином, стратегічне мислення як інтелектуальна технологія проєктування майбутнього держави становить основу системи державного стратегічного планування. Основними джерелами формування стратегічного мислення є стратегічні знання та культурно-історичний контекст. Стратегічні знання як комплекс знань та навичок дозволяють уявити основні тенденції глобального розвитку та зовнішньої політики. Культурно-історичний контекст формує національну ідентичність та світогляд, що разом із традиціями, звичками, звичаями становлять набір інтересів та преференцій. Світогляд створює тип мислення, характерний, зокрема, для індивідуума й для суспільства загалом. Мислення на державному рівні проявляється у стратегічному мисленні, результатом якого є прийняття адекватного стратегічного рішення. Стратегічне мислення відображається у поведінці (стратегічній культурі) та впливає на формулювання національних інтересів, процеси прийняття рішень, постановки цілей і реагування на кризові ситуації. Тобто стратегічне мислення є основою системи державного стратегічного планування, завдяки якій держава вибудовує основні напрями політики національної безпеки.

Перспективи подальших досліджень. Незважаючи на високу значимість стратегічного мислення для управлінців, питання про те, як його розвивати, залишається відкритим. У динамічному глобалізованому світі, де відбувається процес побудови нової системи міжнародних відносин, збільшується потреба в новому типі людей, здатних жити в постійно мінливому середовищі, імпровізувати в ситуаціях, які ніколи не виникали раніше. Отже, політична еліта мала б володіти, окрім високоякісної освіти, стратегічним мисленням, яке становить собою національний актив. Щоб підготувати таких людей, необхідний інститут спеціальної освіти з подачею стратегічних знань, а також компетенцій, що сприяють розвитку стратегічного мислення і здатності до стратегування. Уряд має розвивати, проєктувати та інституціоналізувати культуру стратегічного мислення. Перспективні напрями подальших досліджень, таким чином, можуть бути пов'язані з розробкою уточненого переліку атрибутів стратегічного мислення, а також моделі процесу навчання розвитку стратегічного мислення.

Література

- Берданова О.В., Вакуленко В.М., Тертичка В.В. Стратегічне планування : навчальний посібник. Львів : ЗУКЦ, 2008. 138 с.
- Дроб О.М. Континуум поглядів на стратегічне мислення. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 2. С. 8–18.
- Киссинджер Г. О Китае. Москва : АСТ, 2005. 635 с.
- Павлов Н.В. История внешней политики Германии от Бисмарка до Меркель : учебное пособие. Москва : Международные отношения, 2012. 800 с.
- Тертичка В.В. Стратегічне управління : підручник. Київ : «К.І.С.», 2017. 932 с.
- Тригуб'юк С.С. Стратегічне мислення як основа сучасного стратегічного планування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Логістика*. 2008. № 633. С.718–725.
- Худайкулова А.В. Геополитические треугольники в контексте конкуренции традиционных и восходящих центров силы. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2020. № 4. С. 53–73.
- Liedtka, J.M. Strategic thinking: can it be taught? *Long Range Planning*. 1998. Vol. 31, № 1. P. 120–129.

- Mintzberg, H. The fall and rise of strategic planning. URL: <https://hbr.org/1994/01/the-fall-and-rise-of-strategic-planning>
- O'Shannassy, T. Strategic thinking: a continuum of views and conceptualization. URL: https://www.researchgate.net/publication/239792478_Strategic_Thinking_A_Continuum_of_Views_and_Conceptualisation
- President's Address to the Nation. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html>

References

- Berdanova O.V., Vakulenko V.M., Tertychka V.V. (2008) *Stratehichne planuvannia: navchalny posibnyk*. [Strategic planning: a textbook]. Lviv: ZUKTs, 2008. [in Ukrainian]
- Drob O.M. (2013) Kontynuuum pohliadiv na stratehichne myslennia. [Continuum of views on strategic thinking]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2, 8–18. [in Ukrainian]
- Kissindzher G. (2005) *O Kitae*. [On China]. Moscow: AST, 2005. [in Russian]
- Pavlov N.V. (2012) *Istoriya vneshney politiki Germanii ot Bismarka do Merkel: uchebnoe posobie*. [History of German Foreign Policy from Bismarck to Merkel: a textbook]. Moscow: Mezhdunarodnyie otnosheniya. [in Russian]
- Tertychka V.V. (2017) *Stratehichne upravlinnia: pidruchnyk*. [Strategic management: a textbook]. Kyiv: "K.I.S.". [in Ukrainian]
- Tryhobiuk S.S. (2008) *Stratehichne myslennia yak osnova suchasnoho stratehichnoho planuvannia*. [Strategic thinking as a basis of modern strategic planning]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. 633, 718–725. [in Ukrainian]
- Hudaykulova A.V. (2020) *Geopoliticheskie treugolniki v kontekste konkurentsii traditsionnykh i voshodyaschikh tsentrov silyi*. [Geopolitical Triangles in the Context of International Security]. *Konturyi globalnykh transformatsiy: politika, ekonomika, pravo*. 4, 53–73. [in Russian]
- Liedtka, J.M. (1998) Strategic thinking: can it be taught? *Long Range Planning*. Vol. 31, 1, 120–129. [in English]
- Mintzberg, H. The fall and rise of strategic planning. Retrieved from URL: <https://hbr.org/1994/01/the-fall-and-rise-of-strategic-planning> [in English]
- O'Shannassy, T. Strategic thinking: a continuum of views and conceptualisation. Retrieved from URL: https://www.researchgate.net/publication/239792478_Strategic_Thinking_A_Continuum_of_Views_and_Conceptualisation [in English]
- President's Address to the Nation. Retrieved from URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html> [in English]

Анотація

Гриценко А. А. Роль стратегічного мислення у зовнішньополітичному плануванні та управлінні. – Стаття.

У статті розглянуто суть концепту стратегічного мислення та його важливість для формування державної політики національної безпеки в цілому та зовнішньої політики зокрема.

Аналіз наукової літератури зі стратегії і бізнес-освіти, який був систематизований та узагальнений, дав змогу виявити два основні погляди на концепт стратегічного мислення: феноменологічний, за яким стратегічне мислення розглядається як феномен або когнітивна здібність управлінця, якій притаманні визначені атрибути, та процесуальний, за яким стратегічне мислення трактується як процес.

Спираючись на отримані дані, було сформульовано авторське визначення багатоаспектного терміна «стратегічне мислення» та розкрито його сутність, що забезпечило розуміння самого процесу стратегічного мислення. Поряд з цим, концепт адаптований під контекст безпекових та зовнішньополітичних досліджень. Стратегічне мислення тут визначається основою системи державного стратегічного планування, завдяки якому вибудовується цілісна політика національної безпеки.

Здійснено спробу окреслити основні характеристики стратегічного мислення як інструменту концептуалізації майбутнього та проектування політики національної безпеки. Запропоновано інтегровану схему стратегічного процесу (стратегування) та надано її детальний опис.

Визначено, що стратегічне мислення відображається у поведінці та впливає на формування національних інтересів, процеси прийняття рішень, постановки цілей і реагування на кризові ситуації. Тобто стратегічне мислення є основою системи державного стратегічного планування, завдяки якій держава вибудовує основні напрями політики національної безпеки. Водночас джерелами формування стратегічного мислення є культурно-історичний контекст та стратегічні знання.

Наведені приклади з історії світової політики, які демонструють успішне та помилкове застосування стратегічного мислення під час вироблення зовнішньополітичної лінії.

За результатами дослідження зроблені висновки, що акцентують на визначній ролі стратегічного мислення у стратегуванні, формуванні політики національної безпеки та зовнішньої політики.

Перспективні напрямки подальших досліджень, таким чином, можуть бути пов'язані з розробкою уточненого переліку атрибутів стратегічного мислення, а також моделі процесу навчання розвитку стратегічного мислення.

Ключові слова: національна безпека, політика національної безпеки, стратегічне мислення, стратегічне планування, стратегічне управління.

Summary

Hrytsenko A. A. The function of strategic thinking in foreign policy planning and management. – Article.

The article addresses the essence of strategic thinking concept and its significance for national security policy-making in general and for foreign policy in particular.

Academic literature analysis on strategy and business management, systemized and generalized, revealed two main views regarding strategic thinking concept: phenomenological, according to which strategic thinking is considered as a phenomenon or cognitive ability of the manager, which is characterized by specific attributes, and procedural, according to which strategic thinking is considered as a process.

Based on the obtained data, the author's definition of the multidimensional term «strategic thinking» was formulated and its essence was revealed, which provided an understanding of the strategic thinking process. At the same time, the concept is adapted to the context of security and foreign policy studies. Strategic thinking is determined to be the basis of the state strategic planning system, through which integrated national security policy is made.

An attempt is made to outline the main characteristics of strategic thinking as a tool for conceptualizing the future and designing national security policy. An integrated scheme of strategic process (strategizing) is presented and its detailed description is provided.

It is defined that strategic thinking is reflected in behavior and influences the national interest's formulation, decision-making processes, goal setting and crisis response. That is, strategic thinking is the basis of the state strategic planning system, through which the state creates the main national security policy directions. At the same time, the sources of strategic thinking development are cultural and historical context and strategic knowledge.

World politics history examples are given, demonstrating successful and erroneous use of strategic thinking in foreign policy making.

The results of the study allowed making conclusions that emphasize the important role of strategic thinking in strategizing, national security policy-making and foreign policy.

Perspective directions of further research, thus, can be connected with strategic thinking attributes specified list development as well as strategic thinking training process models development.

Key words: national security, national security policy, strategic thinking, strategic planning, strategic management.